

podmienku ďalšieho napredovania spoločnosti, bude naplnením ideí.

Práca stvárňuje rozsiahle originálne dielo J. Cigera, zachytáva a posúva výrazne súčasnú úroveň rozpracovanosti systému dialektickej logiky. Príkladnosť dialektického postupu i pôvodnosť riešení či ďalšieho domyslenia problematiky v jednotlivých kapitolách robí ťažkým, ak nie nemožným vyzdvihnúť len niektoré

z nich. Predsa by sme však zdôraznili autorovo riešenie vzťahu materiálnej a formálnej logiky. A ak **nemáme** na zreteli len jeho samotnú explicitnú formuláciu, potom riešenie je vlastne spradmetnené v celom postupe, veď sám postup je ukázkou dialektickej metódy, jej koncepciou. Kniha sa tak radí k popredným publikáciám svojho druhu a zasluguje si vyjadriť hlboké uznanie.

Marián Skalský

LITERATÚRA

1. MISNER, Ch. V. — THORNE, K. S. — WHEELER, J. A.: Gravitation. San Francisco 1973. Citované podľa ruského prekladu: Gravitacija. Tom 1, Moskva 1977.

PROBLÉMY JAZYKA A FILOZOFIE VO FRANCÚZSKOM OSVIETENSTVE

U. RICKEN: Sprache, Anthropologie, Philosophie in der Französischen Aufklärung. Akademie-Verlag, Berlin 1984, 368 s.

Nezainteresovanému čitateľovi sa môže zdať tematika knihy marxistického historika z NDR trochu odťažitá od aktuálnych otázok súčasnosti. Obdobie osvietenstva zanechalo však silné dedičstvo vo všetkých vyspelých krajinách Európy, vrátane Československa. Dôraz na vzdelanie, osvetu, kultivácia rozumu, boj proti tmárstvu a predsudkom, to sú bežné pojmy, ktoré sa spájajú s osvietenstvom.

Rickenov prístup k problematike nie je kronikársky. Nemožno mu vyčítať ani snahu vnášať do vtedajších diskusií a ideových zápasov súčasné problémy. Jeho výklad sa sústreďuje okolo istých diskutovaných otázok, pričom si všíma argumentáciu, motívy a pozície, ktoré vtedajších autorov viedli k istým záverom a stanoviskám. Autor začína analýzu osvietenského hnutia ešte Descartovým učením, ktoré historicky zaznamenávame ako dualistické. Podľa Descarta hmotná, priestorovo rozľahlá substancia je ovládaná mechanickými zákonmi, duchovná má nadprirodzený pôvod. To viedlo k ťaž-

kostiam pri objasňovaní pôvodu a fungovania rečovej činnosti, pri objasňovaní otázok vzájomného vzťahu poznania, myslenia a reči. Ricken upozorňuje na to, že Descartov výklad je vnútorne protirečivý a táto protirečivosť predznamenalala spory na celé desaťročia.

Otvorenú polemiku s Descartovým učením predstavuje známe dielo J. Locka, ktoré vyšlo aj v slovenskom preklade pod názvom *Rozprava o ľudskom rozume*. Locke dokazoval neudržateľnosť učenia o vrodenej ideách a kládol veľký dôraz na zmyslovú činnosť v procesoch poznávania a v rečovej činnosti. Radovému čitateľovi je sotva známe, že sa Locke počas svojho pobytu vo Francúzsku pomerne dôkladne oboznámil s lingvistickou problematikou vtedajších čias a so sporami, ktoré prebiehali medzi vtedajšími učencami. Jeho dielo nie náhodou našlo potom veľký ohlas práve u francúzskych autorov.

Osobitné miesto tu patrí Condillacovi, ktorý rozvíjal dôslednú senzua-

listickú teóriu poznania s materialistickými tendenciami. Tieto hľadiská uplatňoval pri objasňovaní pôvodu znakov, slov, pojmov, pri výklade otázok abstrakcie, zovšeobecňovania, usudzovania i gramatiky. To, prirodzene, vyvolávalo odpor u autorov, ktorí v takom prístupe videli hrozbu pre náboženské nazeranie na svet a na človeka, videli v tom znevažovanie jeho dôstojnosti a jeho osobitného pôvodu.

Ricken ďalej ukazuje, ako sa aj do zdanlivo gnozeologicky a svetonázorovo neutrálnej problematiky, ako je otázka slovosledu, zapojil celý rad známych i menej známych francúzskych osvietenecov — Condillac, Diderot, d'Alembert, Voltaire, Rousseau a ďalší — a ako sa v priebehu diskusií vynorila otázka funkcie rozumu, reflexie, zmyslovej činnosti, vášní, imaginácie, otázky vzájomného vzťahu subjektu, objektu a predikátu, povahu logického poriadku, vzťahu logiky a gramatiky atď.

Otázky pôvodu človeka boli už vtedy úzko spojené s otázkou pôvodu a vývinu jazyka. Dualistické chápanie tu narážalo na ťažko prekonateľné rozpory; v jeho rámci sa sotva dala uspokojivo objasniť úloha materiálnej činnosti, vášní, vnímania, predstavivosti a ďalších faktorov pri vzniku artikulovanej reči. Prítom nebolo možné ignorovať ani sociálnu organizáciu a úlohu mágie. Rickeu plasticky ukazuje neblahé zásahy a vplyvy náboženskej ideológie a navraživé postoje teológov k tým, čo sa pokúšali tieto otázky objasňovať prirodzeným spôsobom.

V ďalších kapitolách sa dozvedáme, ako si mnohí vtedajší autori uvedomovali vplyv jazyka na myslenie a poznanie človeka, ako im neunikol determinujúci vplyv potrieb a záujmov na chápanie významu niektorých slov, ako je vôbec jazyková komunikácia determinovaná sociálnymi po-

mermi. Mimo sporov a diskusií neostala ani otázka, ako spojiť všeobecný charakter myslenia a poznania so zjavnou rozmanitosťou jednotlivých jazykov. Otázka lingvistického relativizmu, ktorej výrazným predstaviteľom v Nemecku bol W. Humboldt, mala svoju predohru aj vo vtedajšej francúzskej literatúre.

Rozlišovanie medzi vecami a slovami malo aj vtedy závažný svetonázorový dosah. Veď tu je deliaca čiara medzi materializmom a idealizmom, medzi hodnoverným poznaním a subjektivismom. Po porážke francúzskej revolúcie pribúdalo autorov, ktorí v osvietencoch videli bezbožníkov a rozvracačov bohom daného „prirodzeného poriadku“. Za nebezpečné pokladali najmä senzualistické objasňovanie rečovej činnosti a celú senzualistickú teóriu poznania. Čiastočne to súviselo aj s istou nedôslednosťou v názoroch samotných osvietenecov. Veď ak podľa ich náhľadu rozum predstavuje najvyššiu inštanciu, vyzdvihovanie úlohy zmyslov znamená prinajmenej oslabovanie jeho významu.

Celkove je kniha výsledkom štúdia a úspešnej interpretácie rozsiahlej dobovej literatúry. Čitateľ sa v nej stretáva so známymi i menej známymi problémami a postavami. Podstatné prítom je, že sa tieto postavy a problémy neuvádzajú samoúčelne, ale v spojení s riešením a objasňovaním otázok, ktoré nestrácajú svoju životnosť ani dnes. Cenné ďalej je, že sa jazyková problematika vykladá v úzkej spojitosti so svetonázorovými a sociálnymi zápasmi vtedajších čias. Autor sa dotýka problémov, ktoré súvisia aj s mnohými súčasnými diskusiami, a preto zaujme nielen historikov, ale aj filozofov a jazykovedcov. Špecialistom poskytnú cenné informácie aj veľmi rozsiahla bibliografia, ktorá obsahuje stovky položiek.

Július Švihran